

Turkish Studies

History

Volume 13/24, Fall 2018, p. 301-316

DOI: 10.7827/TurkishStudies.14127

ISSN: 1308-2140

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş: Eylül 2018*

✓ *Accepted/Kabul: Aralık 2018*

✍ *Referees/Hakemler: Prof. Dr. Mehmet İPÇİOĞLU – Doç. Dr. Seyit TAŞER*

This article was checked by iThenticate.

OSMANLI SEFERLERİNE ESNAF KESİMİNİN KATKISI VE XVIII. YÜZYILIN İLK YARISINDA KONYA ESNAFINDAN ÖRNEKLER

*Zafer YILDIRIM**

ÖZET

Osmanlı ordusunun sefere çıkması çok büyük hazırlıkları kapsayan bir organizasyondur. On binleri hatta yüzbinleri bulan mevcuduyla Osmanlı ordusu, uzun süreli seferlerde yaşamlarını sürdürebilmek için birçok hizmete ihtiyaç duymaktaydı. Bu ihtiyaçların giderilebilmesi için çeşitli görevliler seferde hazır bulunurdu. Bunların en önemlisi de orducu esnafı adı verilen gruplardı. Bu esnaf grubunun seçilmesi ve sefere katılması oldukça titiz bir çalışma sonrası gerçekleşmekteydi. Hemen her esnaf kolundan seçilen ve kayda geçirilen ordular seferde orduyla birlikte hareket ederek gündelik yaşamın devamını sağlardı. Bu hizmeti belirli bölgelerdeki esnaf fiili olarak yerine getirirken, başka yerlerdeki esnaf nakdi yani bedelini ödemek suretiyle de icra ediyordu. İkinci gruba giren yerlerden biri de Konya şehriydi. Konya şehrinde de devletin birçok şehrinde olduğu gibi ordubazar akçesi adı altında esnaftan toplanan paralar, seferlerin lojistik desteği için kullanılmaktaydı. Bu işlemler sırasında bazı sıkıntılar ve anlaşmazlıklar da çıkmış ve bunlar mahkemeye intikal etmiştir. Resmi görevliler tarafından kayıt altına alınarak düzenli şekilde uygulanması sağlanan bu sistemin, Konya'daki uygulamasında yerel esnaf teşkilatının da önemli bir rolü bulunmaktaydı. Bu çalışmada öncelikle sefer organizasyonlarında görev alan orducu esnafı hakkında genel bilgi verilecek, sonrasında ise bu hizmeti bedelini ödemek suretiyle gerçekleştiren Konya esnafından, XVIII. yüzyılın ilk yarısına ait örnekler verilecektir. Konya şer'iyye sicillerindeki kayıtlardan verilecek bu örneklerle sistemin buradaki işleyişine ışık tutulmaya çalışılacaktır. Ayrıca imdâd-ı seferiyye kayıtlarından da esnafın payına düşenler

* Arş. Gör., Necmettin Erbakan Üniversitesi A.Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, E-posta: zaferyildirim1299@hotmail.com

ortaya konulacaktır. Böylece Konya esnafının, Osmanlı ordusunun seferlerine verdiği destek anlatılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sefer, esnaf, Konya, XVIII. yüzyıl.

THE CONTRIBUTION OF THE TRADESMEN TO THE OTTOMAN EXPEDITIONS AND EXAMPLES FROM THE KONYA TRADESMEN IN THE FIRST HALF OF THE XVIII. CENTURY

ABSTRACT

The Ottoman army's going on a expedition was an organization that covered very large preparations. With the presence of tens of thousands or even hundreds of thousands, the Ottoman army needed a lot of services in order to survive in long term campaigns. Several officials were used to attend to address these needs. The most important of these were the tradesmen who were called "orducu". The election of this craftsman group and participation in the expedition was made after a very meticulous work. "Orducu"s who were selected from every tradesman branch at once and registered, kept the continuation of the daily life by acting together with the army. While tradesmen in certain regions were fulfilling this service practically with the army, some tradesmen in other places performing it by paying a fee. One of the places in the second group was the city of Konya. In Konya city, as well as being in many cities of the country, the money collected in the name of the "ordubazar akçesi" was used for the logistical support of the military expeditions. Some troubles and disputes have also arisen during these proceedings and they have been brought to court. The local trades organization also played an important role in the implementation of this system, which was enrolled and carried out in a regular way by the officers. In this study, firstly general information will be given about the tradesman who took part in these expedition organizations. Afterwards, examples will be given from the Konya tradesmen in the first half of the century who performed this service by paying the fee. With the examples which will be given from the "Cadi registries" of Konya, it will be tried to shed light on the operation of the system. Also, with the records of the "imdad-ı seferiye" the amounts which put to the tradesmen's share will be exposed. Thus, the support which the Ottoman tradesmen had given to the expeditions of the Ottoman army will be tried to explained.

STRUCTURED ABSTRACT

The Ottoman Empire was an important state that had gone to many important expeditions and achieved conquests especially in the foundation and rising periods. The most important power of the state that marched with important systems and organizations in every field was undoubtedly the army. It was very important to use this power in a way that is positive and obtaining the maximum benefit. For this purpose, it was necessary to meet the needs of the soldiers and to make them as comfortable as possible during the campaign. The state was using various means to ensure these conditions and to finance the

expeditions. Using of tradesmen groups in the Ottoman cities was also one of these ways.

The phrase "*orducu*" is a term used for craftsmen who go to the expedition with the army at the time of the janissary organization. Number of these craftsmen needed for the "*Kapikulu ocakları*" was determined by the *Divan-i Humayun* (Imperial Council) and sent from Istanbul, Bursa and Edirne. In addition, the demand for these craftsmen was conveyed to the tradesmen by the *fermans* written to the *Qadis*. The task of forming the *orducu* was assumed by the people who were called "*ordu agası*" or "*orducu başı*". The *orducu* was provided by the "*kethuda*"s and "*yigitbasi*"s of the tradesmen group whichever it was requested from. Those who did not go to the expedition as the *orducu* would give money to those who would go for their services. The money they received by accepting the service was registered in the courts between the *kethuda*, master craftsmen and the witnesses with the *orducu*. When the *orducu* goes to the expedition, they would leave Istanbul with a parade and go to the army camp. It was compulsory by the law that they depart with the army in spring and again return with the army. In 1578, the decree sent to the *qadis* of Bursa and Edirne for the expedition to Iran will serve as an example. In this document, it's ordered to the related *qadis*, the discharging of ninety-four tradesmen whose information was recorded and also delivering their registers to the Mesaleci Mahmud.

The earliest known documents on *orducu* tradesmen belong to the 16th century. In this period, in the registries, which *orducus* who would be on duty in an expedition (which was going to be made against the Habsburg Emperor Ferdinand, but then cancelled), some craftsmen from various crafts who were going to be called to the arms were also stated. Also, in the report of Koci Bey (Koci Bey Risalesi), in a record dated 1574, it was mentioned about 537 craftsmen. It is seen that this number increased to 923 in another scale. The *orducu* tradesmen that was demanded individually from the cities in the 16th century, started to be demanded as "*hayme*". It's been transformed to a different practice by organizing more than one tradesman under the same "*hayme*" (tent). It's also possible that the tradition of the *orducu* tradesmen would date back to earlier times. It is known that some chroniclers mentioned that there were craftsmen in the Ottoman army at the end of the 1300s.

In the case of the *orducu* assignments for certain periods, although not consistently, the close relations of the central state with the guilds have played a great role. The Ottomans, who attach great importance for the public not to suffer in the daily life, used the *orducu* tradesmen system in order to evaluate this production potential and knowledge.

In a sense, the *orducu* service demanded by the Ottoman Empire from tradesmen can be described as a type of taxation like "*avarız*". This task was implemented in two ways as given in kind and in cash. In the implementation of *orducu* duty, the service should have been given in person.

When the markets were set up which were needed especially before the expeditions in the war times and rarely when it was needed for the government employees; it was determined with a decree that which tradesmen group will send how many craftsmen with how many

tents. And then this decree was conveyed to the *qadi* of the related town by the “*orducubasi*” (chief of *orducu*).

Orducubasi played a key role in this organization. The craftsmen chosen from every group of tradesmen joined the army with the necessary materials under the entourage of the *orducubasi* and then returned with the army when the expedition ended. In some expeditions when the necessity of wintering emerged, others were dispatched to replace them. Also new *orducu* could be asked for losses in the expedition. The original book, which was prepared and signed by Qadi, was sent to the center and the order was given to the *orducubasi* for the fulfillment of his duties. The *orducubasi* was responsible for the gathering of the *orducus*, joining of them to the expedition, setting up the tents in an order, supplying and sharing the raw materials for the tradesmen, selling at the officially fixed price (“*narh*”) and protecting the collected army money.

The *orducu* tradesmen, who fulfilled all the needs of the soldiers at the time of the expedition, at the scene of the war and in the time of the return and at an officially fixed price, would go on the expeditions with the professional tools and raw materials that they would use in production. However, some of the difficult and non-transportable needs, such as supplies and sheep, were obtained from the nearest settlements.

One of the ways that tradesmen make contributions to Ottoman campaigns is “*imdad-ı seferiyye*” (war tax). This concept corresponds to the civil tax received from the people in return for battle costs. It is clear that these monies collected to be spent on war expenses is an extraordinary way of financing when it is not possible to cover expenses with normal government revenues. It is understood that the tradesmen took responsibility for the collection of this tax together with other elements and efforts were made to fulfill this duty.

As it can be seen, the participation of the tradesmen groups to the expeditions or their giving support to the army in monetary ways were part of an important organization. This situation encountered in many of the Ottoman cities, is 18th century, which is one of the important cities in Konya. Konya, a typical Ottoman city, contains important examples for the applications of *orducu* trades and war tax.

We encounter this practice which can be seen in most of the Ottoman cities, also in Konya, which is one of the important cities in the 18th century. Konya, which is a typical Ottoman city, contains important examples for its “*orducu*” tradesmen and the *imdad-ı seferiyye* practices.

Tradesmen of Konya were involved in certain proportions in the expedition orders issued for the army and they were obliged to comply with these orders. In the first half of the 18th century, they were carrying out the task of *orducu* not in kind, but in cash. While this system was applied regularly, conflicts were encountered from time to time. In the Qadi registries there are examples about both the events brought to the court and the contributions of the tradesmen to the expeditions in the *imdad-ı seferiyye* records.

The Ottoman Empire was a state which maintained its existence in a great order. As in many issues, a regular system was established in order for the soldier to continue his daily life in a normal way. In addition, tradesmen, like other social sectors, were expected to contribute to the expenses of the expeditions and efforts were made to ensure that this contribution was carried out in a regular and systematic manner. However, naturally it can be seen that also some problems were encountered. Especially in times of shortage and famine, tradesmen like every sector have fallen into difficult situations and failed to provide the desired contribution. In addition, abuses also caused disturbances in the operation of the *orducu* system. Despite these, it can easily be said that the tradesmen groups, who gathered from the big cities of Istanbul, Edirne and Bursa during the glorious periods of the state, was an important actor of the expedition. Also shares of the other Ottoman cities which fulfilled their responsibilities in kind in certain times, and in cash in other times should not be forgotten.

The city of Konya was also influenced by the social and economic situation of the 18th century. In spite of the events reflected in the court, it is seen that the tradesmen had maintained both their normal life and their contribution to the campaigns in a certain order. It is still possible to see the traces of the well-maintained tradesmen organization in these events. It can be expressed that the city of Konya contributed economically to the expeditions and fulfilled its duties in the first half of the 18th century. As for the problems encountered, it is necessary to evaluate them in the normal course of life.

Keywords: Expedition, tradesmen, Konya, XVIII. Century.

Giriş

Osmanlı Devleti özellikle kuruluş ve yükselme devrinde, pek çok önemli sefere çıkmış, fetihlerde bulunmuş büyük bir cihan devletiydi. Her alanda önemli sistem ve organizasyonlarla yürüyen devletin en önemli gücü şüphesiz ki ordusuydu. Bu gücü olumlu ve en fazla faydayı elde edecek şekilde kullanmak büyük önem taşımaktaydı. Bunun için de askerin ihtiyaçlarının karşılanması, sefer sırasında onların mümkün olduğunca rahat etmesinin sağlanması gerekiyordu. Devlet hem bu durumun sağlanması hem de seferlerin finansmanı için çeşitli yolları kullanıyordu. Osmanlı kentlerinde yaşayan esnaf gruplarından faydalanılması da bu yollardan biriydi.

Orducu ifadesi yeniçeri teşkilatı zamanında ordu ile sefere giden sanat sahipleri için kullanılan bir tabirdir. Kapıkulu ocakları için miktarları divan-ı hümayun tarafından belirlenerek İstanbul, Bursa ve Edirne'den çıkarılırdı. Ayrıca kadılara hitaben yazılan fermanlarla talep esnafa iletildi. Orducu çıkarma görevini “ordu ağası” veya “orducu başı” denilen kişiler üstlenirdi. Hangi esnaftan orducu isteniyorsa o sınıfın kethüda, yiğitbaşı ve ihtiyarları tarafından temin edilirdi. Orducu olarak sefere gitmeyenler gidecek olanlara hizmetlerine karşılık para verirdi. Bunların hizmeti kabul ederek aldıkları para mahkemelerde kethüda, ustalar ve şahitler ile orducu arasında tescil edilirdi. Orducu esnafı sefere giderlerken alayla İstanbul'dan ayrılıp ordugaha giderlerdi. İlbaharda ordu ile beraber hareket ederek yine orduyla beraber dönmeleri kanundu (Pakalın, 2004: 728). 1578 yılında İran'a çıkılacak sefer için Bursa ve Edirne kadılarına gönderilen hüküm buna bir örnek teşkil eder. Bu belgede ilgili kadılara müfredatı muharrer doksan dört nefer esnaf ihraç edilerek defterinin orducubaşı Meşaleci Mahmud'a teslim edilmesi emredilmektedir (BOA, DVN. MHM., 32/93.).

Orducu esnafıyla ilgili bilinen en eski belgeler XVI. yüzyıla aittir. Bu dönemde Habsburg imparatoru Ferdinand üzerine yapılacak olan sonra da iptal edilen seferde görev alacak orduların belirlendiği defterlerde, esnaftan silah altına alınacak çeşitli hırfetlerdeki ustalar belirtilmiştir (Çelik, 2002: 65). Koçi Bey Risalesi'nde de 1574 tarihli bir kayıтта 537 nefer ehl-i hırfetten bahsedilmektedir. Bir başka cetvelde ise bu sayının 923'e yükseldiği görülmektedir (Ergin, 1995: 611-612). XVI. yüzyılda nefer olarak kentlerden talep edilen orducu esnafı, XVII. Yüzyılda hayme olarak istenmeye başlamıştır. Birden çok esnafın aynı hayme yani çadır altında organize edilmeleriyle farklı bir uygulamaya geçilmiştir (Çelik, 2002: 66). Orducu esnafı geleneğinin daha eskilere dayanması da muhtemeldir. Bazı vakanüvislerin 1300'lerin sonlarında Osmanlı ordusunda zanaatkarların bulunduğuna değindikleri bilinmektedir (Faroqi, 2011: 89).

Sürekli olmasa da belli dönemler için yapılan orducu görevlendirmelerinde merkezi devletin eskiden beri loncalarla kurduğu sıkı ilişkilerin büyük rolü vardır. Halkın gündelik yaşantısında sıkıntıya düşmemesine büyük önem veren Osmanlı, seferlerde de bu üretim potansiyeli ve bilgisini değerlendirmek için orducu esnafı sistemini kullanmıştır (Çelik, 2002: 3).

1. Osmanlı Seferlerine Esnaf Kesimin Katkısı

1.1. Orducu Kavramı

Osmanlı Devleti'nin sefer organizasyonunda askerin giyim, yiyecek, içecek, sağlık, silâh ve donanım gibi ihtiyaçlarını ücret karşılığı temin eden esnaf gruplarından ibaret olan ordular, savaşan kuvvetlerin yanında çeşitli hizmetleri gören kıtalar arasında yer alırdı. Çeşitli isimlerle anılan bu gruplar, arşiv belgelerinde ve vekayinâmelerde çoğunlukla orducu, orducu esnafı, ordu esnafı, bazen orduî ve nâdiren de ordu-bâzâr, ordu-bâzâr halkı olarak geçer (Türkiye Diyanet Vakfı, 2007: 371).

Özellikle fütuhat devrinde ordunun peşinden terziden hamamcı ve berberine kadar adeta koca bir çarşının yürüdüğü söylenebilir. Zanaat ehli ve esnaf ordunun seferi kadrosunda müstakil ve önemli bir birlik teşkil ederdi. Seferli seçilen esnafın gitmesi mecburi olmayıp kabul edenler giderdi. Bu görev oldukça tehlikeli olmakla beraber son derece cazip sonuçları da olurdu. Zaferlerde ganimete ortak olurlardı. Orducu esnafı seferlere silahlı olarak katılırdı ve gerektiğinde savaşa da iştirak ederlerdi. Bu nedenle orducu esnafının seferin meşakkatlerine dayanacak yaşta olmaları gerekirdi (Koçu, 2002: 2321-232).

Osmanlı Devleti'nin esnaftan talep ettiği orduculuk hizmeti bir anlamda avârız türü bir vergilendirme şekli diye de nitelendirilebilir. Bu görev aynî ve nakdî olmak üzere iki şekilde uygulanırdı. Orduculuğun aynî olarak uygulanmasında hizmetin bizzat yerine getirilmesi gerekirdi. Daha çok savaş zamanlarında sefere çıkılacağına, nadiren de devlet hizmetinde çalışanlar için ihtiyaç duyulan pazarların kurulması durumunda hangi zenaat grubunun ne kadar çadır ile kaç esnaf ve usta göndereceği bir fermanla belirlenir, daha sonra bu ferman orducubaşı vasıtasıyla ilgili kazanın kadısına iletildi. Emri alan kadı loncaların yöneticileri olan esnaf kethüdâları, yiğitbaşlıları ve ihtiyarları ile görüşerek sefere gidecekleri tesbit ederdi (Türkiye Diyanet Vakfı, 2007: 371). Bu tespit sonucunda orducu olması uygun görülen esnaf, alet ve edevatlarıyla birlikte orduya katılırdı. Bu seçimde en önemli unsurlardan biri mesleklerinde ehil olmalarıydı. Kadılar tespit edilen esnafın adları, sınıfları, sefere götürecekleri aletleri, kendilerine sefere bizzat katıldıkları için verilecek sermaye miktarı ve kefilleri havi bir defter tanzim ederek mühürler, bir suretini orducubaşıya, diğerini ise sefere çıkan ordu komutanına gönderirdi. Seçilen esnaf belirlenen süre kadar hizmet eder, sonrasında yerlerine başkaları devam ederdi (Kılıç, 1999: 121).

Orducu emrinin nasıl çıkarıldığına dair III.Ahmet devrine ait bir belge güzel bir örnek teşkil etmektedir. Bu emirde 1730 yılında İran üzerine çıkılacak sefer için bilad-ı selase denilen İstanbul, Edirne ve Bursa'dan aynı olarak esnaf talep edilirken diğer beldelerden ise bedellerinin tahsil edilmesi istenmektedir. Ayrıca esnaf kethüdâları, ihtiyar ve ustalarının da adı geçmektedir. Bununla birlikte hırfetlerin adedi ve kaç hayme olarak sefere katılacakları da belirtilmektedir (Aktepe, 1954: 20).

Orduların sefer için loncadan aldıkları paranın miktarının belirlenmesinde asıl otorite ihtiyar ustalar heyetiydi. Bunlar muhtemelen sefer tecrübeleri olan bir bilirkişi heyeti gibi görülür, seferin yönü, süresi, loncalarının yapısı ve dönemin ekonomik koşullarını dikkate alarak belirledikleri miktarın hem orduyu zor durumda bırakmayacak hem de merkezi yönetimi tatmin edecek düzeyde olmasına dikkat ederlerdi (Çelik, 2002: 62).

İstanbul'daki uygulamada harp zamanlarında hangi esnaf grubunun ne kadar çadır ve kaç nefer göndereceği ordu ağasına verilen fermanlara yazılmaktaydı. Ordu ağası bu fermanla İstanbul kadısına başvurur, kadı mahkeme başkatibini bunun maiyetine vererek Mahmut Paşa mahkemesine gönderirdi. Esnafın kethüdarları, yiğitbaşlıları ve ihtiyar ustaları mahkemeye çağrılıp padişahın fermanı okunur ve esnafla müzakereye başlanırdı. Esnaf kendi arasında istenen sayıyı tespit ederek bunları mahkemeye sunardı (Ergin, 1995: 616). Sefere katılacak esnaf bir yeniçeri subayının ya da bir saray ağasının sorumluluğuna verilir ve bunlar tarafından ordugaha götürülürdü. Burada ihtiyaca göre birliklere dağıtım yapılırdı (Mantran, 1990: 366). Bu konuyla ilgili yine III. Ahmet devrine ait bir belgede, İstanbul'dan istenen esnafın adedi ve hayme sayıları belirtilerek, bunların kethüda ve yiğitbaşının kefaletleriyle ve ittifak ederek tespit edildikleri ifade edilmektedir (Aktepe, 1954: 21).

Orducu esnafının esas vazifesi sefer esnasında yolda ve ordugâhlarda gıda, sağlık, teçhizat ve ulaşım alt yapısının hizmet ve ihtiyaçlarını karşılamaktı. Bunlar ordunun ihtiyaç duyacağı erzak ve diğer malzemeyi yanlarında bulundurarak, ayakkabı, kılıç, yay, ok, çadır, kilim, cam, nal gibi malzemelerin tamir ve yapımının yanı sıra, ordunun en önemli besin malzemesi olan ekmek pişirme ve et temininde bir anlamda seyyar levazım görevi ile ordunun her türlü ihtiyacını karşılarırdı (Kurtaran, 2012: 2281).

Orducubaşının bu organizasyonda kilit bir rolü bulunmaktaydı. Her esnaf grubundan seçilen ustalar orducubaşının maiyetinde gerekli malzeme ile orduya katılır ve sefer bittikten sonra da ordu ile geri dönerdi. Bazı seferlerde kışlamak zorunluluğu ortaya çıktığında yerlerine başkaları gönderilir, seferdeki kayıplar dolayısıyla yeni orducu istenebilirdi. Kadı tarafından hazırlanan ve imzalanıp mühürlenmiş defterin aslı merkeze yollanır, bir süreti de görevlerini yerine getirmesi için orducubaşına verilirdi. Orducubaşı, orduların toplanması, sefere katılıp çadırlarının bir düzen içinde kurulması, esnaf için ham madde sağlanması ve paylaşımı ile, geçerli narh üzerinden satış yapılmasından ve toplanan ordu akçesinin korunmasından sorumluydu. Daha çok dergâh-ı muallâ kapıcılarından seçilen orducubaşı "muhtesib, ordu muhtesibi, ordu muhtesib ağası, ihtisab ağası, ordu ağası, ordu-yı hümâyün ağası" gibi değişik adlarla da anılırdı. Orduculuk görevi için özel anlamı olan İstanbul, Edirne ve Bursa şehirleriyle, beylerbeyliklerin her biri için ayrı orducubaşı tayin edilirdi (Türkiye Diyanet Vakfı, 2007: 371). 1578 yılında Rumeli Beylerbeyi'ne gönderilen bir hükümde, dergâh-ı mualla kapıcılarından Tokatlı Mehmed'in orducubaşı tayin edildiği bildirilmekte, Üsküp, Sofya ve Filibe kazalarından çeşitli miktarda esnafın toplanarak orducubaşına teslim edilmesi istenmektedir (BOA, DVN. MHM., 35/590). Bununla birlikte orducubaşının esnafa göz kulak olması da beklenmektedir. Nitekim Hüdavendigâr Sancakbeyi'ne gönderilen bir emirde orducu esnafının orducubaşı maiyetinde hareket ederek, yollarda kimseye zulüm ettirilmemesi istenmiştir (BOA, DVN. MHM., 38/144.).

Orduyla birlikte sefere katılan orducu esnafi arasında ekmekçilerin önemli bir rolü vardı ve ekmek seyyar fırınlar aracılığı ile ordu içinde de pişiriliyordu. Eğer ekmeğin yapılması mümkün olmuyorsa askerlere peksimet dağıtılıyordu. Yine pilav yapımı için başta bulgur olmak üzere, pirinç kullanılıyordu. Osmanlı seferlerinde ordunun ihtiyacı için bir günde ortalama 750 koyunun kesildiği ve her askerin günlük çift ekmek yediği ve bunların dışında daha birçok mal ve hizmetin beklendiği düşünülürse orducu esnafının ne kadar gerekli ve önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Koyunların kesilmesi işini kasaplar yaparken, debbağlar derisini işler, haffaflar ise yünlerini değerlendirirdi. Yine fırıncılar, her askere günde verilen bir çift ekmek için görev üstlenirken, askerin elbise tamirinde terzilere, ayakkabı tamirinde kunduracılar, sebze meyve ihtiyacında bahçıvanlara ve yemişçilere, aydınlanma ihtiyacı için ise mumcu ve şamdancılara görev düşüyordu (Türkmen, 2003: 138).

Sefer sırasında, orducu olmayan ve ücretle tutularak görev yapan bazı esnaf lar da vardı. Bunlar sermaye gerektirmeyip daha çok fizik gücüne dayanan, lağımıcı, beldar, taşçı, neccar, köprücü, su yolcu gibi esnaf gruplarıydı. Seferde mimar ağanın emrinde çalışan esnaf grupları ordularla aynı statüde değildi. Bunlar ücretlerinin bir kısmını sefere yakın alırlar, kalanı da görev sırasında ödenirdi. Bunların kaçmalarına engel olmak için de güvenilir kefil gösterme zorunluluğu vardı (Çelik, 2002: 66-67).

1.2. Osmanlı Esnafının Seferlere Katkısı ve Sistemin Uygulanması

Sefer zamanında orducu esnafının ordugaha gitmeden önce, “ordu alayı” adı verilen bir törenle İstanbul’ dan ayrılması gelenektir. Bu törenlerde öncelikle esnaf grupları, sabah erkenden çarşılarında toplanıp dua eder, sonrasında ise kendilerine has kıyafetleri, silâhları, çadır ve aletleri, tabl ü nekkare ve nefirleriyle hünerlerini göstererek Alay Köşkü önünden geçerlerdi. Ordu alayında genel olarak ekmekçiler-fırıncılar en önde yer alırken bunları kasaplar, aşçı, bakkal ve önem sırasına göre diğer esnaf grupları takip ederdi. Ordu alayı sonrasında esnaf Edirnekapı’ dan çıkar Dâvud Paşa sahrasında çadırlarını kurup sefer için alışverişe başlardı. İstanbul’ da düzenlenen ordu alaylarından başka Bursa ve Edirne’ de de düzenlenen törenler olurdu. Sefere İstanbul’ dan katılan ordular orduyla birlikte hareket ederken İstanbul dışından gelenler bazen mart ayından önce, bazen mart ayı içinde ya da mayıstan yaklaşık bir ay önce Rumeli’ ye yapılan seferler için Edirne sahrasında, Anadolu’ ya yapılan seferler için Üsküdar’ da toplanırdı (Türkiye Diyanet Vakfı, 2007: 370-371). Esnaf alayı Sirkeci’ den başlar, Alemdar, Divanyolu, Beyazıt, Aksaray, Şehremini, Topkapı güzergahını takip ederek Davut Paşa’ ya ulaşırdı. Bu alaya yalnızca sefere katılan orducu esnafı değil onları uğurlamak üzere bütün esnaf katılırdı. Sabahın erken saatlerinden akşama kadar devam eden tören çok tantanalı olur ve İstanbul halkı geçişi izlemek için yollara dökülürdü. Padişah da töreni Alay Köşkü denen köşkün penceresinden izlerdi (Koçu, 2002: 2321-232). Evliya Çelebi de IV. Murad devrindeki Bağdat Seferi öncesi düzenlenen esnaf alayını uzun uzun anlatmıştır. Burada 57 bölüm ve 1100 sınıf esnaf grubundan bahsetmektedir (Haz. Kahraman-Dağlı, 2008: 471).

Osmanlı ordusunun sefer düzeninde orducu esnafının bulunduğu yer oldukça önemlidir. Ordu savaş alanına yaklaşıncı esas yürüyüş düzenine geçerek, önde akıncılar, esas ordunun hemen önünde azaplar, merkezde yeniçeriler ve kapıkulları, kanatlarda ise, tımarlı sipahiler yer alırlardı. Orducu esnafı ise ordunun arkasında kalarak burada bulunan savaş malzemeleri ve zahirenin muhafaza edilmesinde sorumluluk alırlardı. Bu yürüyüş sistemine hamis denilirdi ve arazi güçlüklerini engellemek ve düşman saldırılarını karşılayabilmek için düzenlenmişti (Kurtaran, 2012: 2282).

Askerin her türlü ihtiyacını sefere çıkışta, savaş mahallinde ve dönüş sırasında ücret karşılığında ve narha uygun olarak yerine getiren orducu esnafı, bundan dolayı seferlere meslekî aletleri ve üretimde kullanacakları ham maddeleriyle giderlerdi. Bununla birlikte erzak ve koyun gibi nakli zor ve taşınması mümkün olmayan miktardaki ihtiyaçların bir kısmı en yakın yerleşim yerlerinden temin edilirdi. Böyle durumlarda o bölge halkının ordunun geçeceği güzergâha ordu ihtiyaçlarını getirip narh üzerinden satması esastı. Seferin normal akışında ordular, diğer görevli ve gönüllülerle birlikte ordu birliklerinden önce konak mahalline vararak fırınlarını kurar ve asker geldiğinde taze ekmek hazır olurdu. Aşçılar çorbalarını pişirirken, kasaplar da askerler için yeni kesilmiş et hazırlardı. Sefer sırasında fırın olarak kullanılan çadırların hazırlanmasında konaklara yakın yerlerdeki ahali yardımcı olurdu. Öncelikle ordubası padişahın bulunduğu otâğ-ı hümayuna yakın bir yerde çadırını kurar, esnaf da bu çadırı merkeze alarak bir düzen içerisinde kendi çadırlarını kurardı. Böylece padişah otağının etrafında fırıncı, terzi, kasap ve aşçı ile diğer esnafın çadır-dükânlarından meydana gelen bir düzen oluşurdu. Savaş durumunda ise ordular, aletleri ve mühimmatlarıyla merkez ordunun arka kısmında bir yerde bulunurdu (Türkiye Diyanet Vakfı, 2007: 371). Orduların orduyla birlikte yol alacağı yerlerin kadılarına ferman çıkarılarak, gelen esnafa yardımcı olmaları da emredilebilirdi. Nitekim 1585 tarihli bir belgede İstanbul’ dan Erzurum’ a kadar olan yerlerin kadılarına, Ordubası Hasan Ağa ile yola çıkan ordulara ihtiyaçlarını narh üzere

akçeleriyle almalarına yardımcı olunması emri verildiği görülmektedir (BOA, DVN. MHM., 58/161.). Bazı durumlarda orducu esnafının malzemeleri kendilerinin arkasından deniz yoluyla da gönderilirdi. İstanbul ordularının doğuya yapılan seferler için gerekli olan zehairin gemi ile Trabzon'a gönderildiği ve buradan kiralanan hayvanlarla Erzurum'a ulaştırılması isteğini içeren belgeler bunu doğrulamaktadır (BOA, DVN. MHM., 58/72.).

Önceleri hemen hemen bütün kentlerden toplanan orducu esnafı daha sonra sadece İstanbul, Edirne ve Bursa esnafından seçilmeye başlamıştır. Bunun nedeni bu şehirler dışındaki yerlerde devletin istediği ölçüde güçlü lonca teşkilatlarının bulunmaması olabilir. Ayrıca talep edilen malların hep İstanbul'un ölçü birimlerine göre belirlenmesi ve diğer kentlerden gelen esnafın bunlara yabancı olması, farklı narhların uygulandığı bölgelerden gelen esnafın uyumu başlı başına bir sorun teşkil etmiştir (Çelik, 2002: 59-61).

Üç büyük şehir olan İstanbul, Edirne ve Bursa şehirlerinden orducu tayin edilmesi eskiden beri uygulanagelen bir gelenek ve kanundu. Padişah bizzat sefere çıktığında ya da av, kışı geçirme ve teftiş gibi bir sebeple İstanbul'dan ayrıldığında bu şehirlerden orducu tayin edilirdi. Veziriâzam ya da vezirlerden birinin serdar olarak sefere gitmesi halinde de aynı durum görülürdü. Bu üç şehir dışında Rumeli ve Anadolu'da ekonomik olarak yüksek kapasiteleri olan birçok şehir ve kasabadan da orducu yazıldığı bilinmektedir. Nitekim tımar sisteminin iyi işlediği dönemlerde beylerbeyiler sefere katılacakları zaman yanlarında bulunan askerlerin sefer sırasındaki ihtiyaçlarını karşılamak üzere vilâyetlerdeki önemli şehir ve kasabalardan bazı esnaf kollarını orducu adı altında sefere götürürdü. Bu da yukarıda belirtildiği üzere merkezden taşradaki ilgili kazalara yollanan fermanlarla gerçekleşirdi (Türkiye Diyanet Vakfı, 2007: 371). Bazı belgelerde bu durum açıkça görülmektedir. Seferler sırasında Bilad-ı Selase denilen İstanbul, Edirne ve Bursa'dan orducu esnafı ihraç edilmesi ve Sofya, Selanik, Üsküp gibi bazı yerlerden de bedellerinin tahsil edilmesinin mutad olduğunu bildiren bir belge de bu türdendir (BOA, C.AS., 494/20648.). Bilad-ı Selase denilen şehirlerden toplanan esnafı içeren defterlerde bunların sayıları da mevcuttur (BOA, A.E. SMST. II, 70/7506.). Seferin yönüne göre Sofya, Filibe ve Üsküp gibi şehirlerden (BOA, DVN. MHM., 12/1116., 63/5.) hatta Kefe'den orducu istendiği de görülmektedir (BOA, DVN. MHM., 7/2252.).

Devlet tarafından ordulara iki türlü belge gönderilebiliyordu. Bunlardan biri hareket tarihi, toplanma yeri ve seferin yönü belli olmadan talep edildiklerine dair belgeler, ikincisi ise kesinlikle başlatılacak bir sefere yönelik olan ve katılacakları yeri belirten türden belgelerdir. Birinci durum esnafı oldukça sıkıntıya sokuyor ve hareket güzergahı belli olana ve emir gelene kadar kadı nezaretinde hazırlıklarını tamamlayarak seferi beklemek zorunda kalıyorlardı (Çelik, 2002: 91-92).

Harbe katılan esnaf içinde önemli miktarda gayrimüslimler de bulunurdu. Zaten daha çok gayrimüslimlerin icra ettiği bazı sanatlar bulunmaktaydı ve bu dallardan mecburen sefere katılanlar oluyordu (Ergin, 1995: 616). Özellikle XVII. yüzyılın son çeyreğinden itibaren son döneme kadar üç büyük şehirden biri olan İstanbul için yirmi yedi-yirmi sekiz esnaf kolu seksen dört-seksen altı çadır, Edirne için yirmi beş-yirmi altı esnaf kolu kırk sekiz-elli bir çadır ve Bursa için yirmi dört-yirmi beş esnaf kolu otuz dokuz-kırk bir çadır sefere gönderilmek üzere standart bir emir formu ortaya çıkmıştır. Bu listelerde bulunan başlıca orducu esnafı arpacı, aşçı, attar, bakkal, berber, bozacı, çadırcı, çizmeci, demirci, eskici, ayakkabıcı, kalaycı, kasap, kılıççı, yaycı, mumcu, nalbant, semerci, saraç ve terzilerden oluşuyordu. Orducu olarak savaşa gönderilen esnaf içinde gayri Müslimlerin daha fazla bulunduğu gruplardan özellikle ekmekçi, çukacı, eskici, semerci, mumcu, çakırcı, attar, terzi ve bezzâz esnafı arasında Yahudi ve Ermeni olanlara rastlanır (Türkiye Diyanet Vakfı, 2007: 371). Kadınlara bu konuda ayırım yapılmaması da tenbihlenirdi. İstanbul Kadısı'na gönderilen bir hükümde sefer zamanı Müslüman attarlar gibi Yahudi attarların da orducu çıkarması talimatı verildiği görülmektedir (BOA, DVN. MHM., 44/453.). Bir başka belgeden de orducu olan çuhacılar arasında Yahudilerin bulunduğu anlaşılmaktadır (BOA, DVN. MHM., 34/143.).

Sefer hazırlıkları içerisindeki esnaf grupları incelendiğinde, lonca içerisindeki hiyerarşik yapının bir benzerinin, loncalar arasında da belirgin bir şekilde bulunduğu görülmektedir. Bazı loncalar yaptıkları üretimin önem derecesine, bazıları da resmi görevlilerle kurdukları özel ilişkilere bağlı olarak diğer esnaf gruplarından daha prestijli bir durumdaydılar. Bunun örnekleri esnaf alaylarında görülmektedir. 1637 Tarihli sefer için yapılan törende esnaflar arasında geçiş önceliği için anlaşmazlıklar çıktığı, yine 1657 tarihli Girit seferine çıkılırken de esnafların geçiş sırasının belli olduğu kayıtlıdır (Çelik, 2004: 64).

Sefere bizzat katılan esnafın masrafları, gitmeyen meslektaşları ve ordu çıkarma yükümlülüğü bulunmayan en yakın sanat dalı mensupları tarafından karşılanmakta olup sefere katılmayıp masraflara yardım edenlere “yamak” denilirdi. Bu uygulamayla devlet, esnafın geniş bir kesimini sefer organizasyonuna dahil edip savaşa gidenlerin masraf ve sermayeleri için kaynak yaratmış ve sistem kendi içinde çalışır halde tutulmuş oluyordu. Orducu esnafına verilmek üzere esnaf yiğitbaşları tarafından toplanan bu paralar sefer sırasında üretim için gerekli malzemelerin alımında ve bunların naklinde kullanılırdı (Türkiye Diyanet Vakfı, 2007: 371). Bununla birlikte orducu esnafından savaşta ölenler olursa mensup olduğu lonca ailesinin geçimini üstlenirdi. Bunun için kaynaklar ise kısmen loncanın dayanışma sandığından kısmen de orduya katılmayanların ödediği bedellerden geliyordu (Mantran, 1990: 366).

Ordu akçesi ya da orducu bedeli diye adlandırılan vergilerin hizmet veya nakdi olarak ödenmesi sırasında yamak olarak kaydedilen loncaların, büyük loncaların ekonomik baskısı altında kaldıkları görülmektedir. Ekonomik açıdan daha zayıf olan yamak loncaların devlet tarafından istenen avarız türü vergileri ödemesinde problemler çıkıyor, bu nedenle bu tip loncalar bir an önce yamaklıktan kurtulup bağımsız vergi mükellefi olmak için çaba sarfediyordu. Esnaf arasında bu statü kaynaklı anlaşmazlıklarda merkezi yönetim belirleyici rol oynamaktaydı (Çelik, 2004: 65). Edirne Kadısı'na gönderilen bir emir, bu duruma örnektir. Yamakların dört çadır orducu ile yardımcı olmasının kaideden olduğu belirtilen belgede, bakkallara şehriyeci, nişastacı, helvacı gibi bazı esnaf gruplarının yamak oldukları ifade edilmektedir (BOA, C.AS., 1121/49711.).

Orducu yükümlülüğünün aynı olarak yapılan şeklinden başka ikinci bir şekli nakdî ödeme yapmaktı. Yukarıda da değinildiği üzere bu yükümlülükte, esnaf birlikleri sefere gitmeyip bunun yerine devlet tarafından belirlenmiş bir bedel öderdi. Bu uygulama bazı istisnalar hariç İstanbul, Edirne ve Bursa'da uygulanmaz buralardaki orduculuk hizmeti aynı bir yükümlülük olarak görülürdü. Ancak bu hizmet özellikle XVII. yüzyıl içinde ekmekçi, bakkal ve kasap dışında diğer orducu esnafı tarafından birçok defa yarısı aynı, yarısı nakdî olarak yerine getirilmiştir. Üç şehirden toplanan bedel miktarı yıllara göre değişmekle birlikte ortalama 1.600.000 akçe civarındaydı. Bazen devlet nakde daha fazla ihtiyaç duyabilir, bu durumda aynı olan diğer yarısı da bedele çevrilir ve ordu hizmetinin tamamı nakit olarak tahsil edilebilirdi (Türkiye Diyanet Vakfı, 2007: 371-372). Belgelerde nisf olarak geçen orduculuk hizmeti nakdi hizmeti ifade ediyor, mükemmel olarak nitelenen aynı hizmetin yarısı olarak görülüyordu (Çelik, 2002: 69).

Gerek yamak sisteminin uygulanmasında gerekse orducu bedeli toplanmasında esnaf birlikleri arasında sık sık anlaşmazlıklar çıkardı. Anlaşmazlıkların en çok rastlanan şekli orducu hizmeti ya da ordu akçesi veren esnafın kendi uğraş alanına bir başkasının müdahale etmesi olarak görülürdü. Bununla birlikte orducu yazımında da zaman zaman usulsüzlükler yaşanmıştır. Normalde orducu yazılması gereken zengin, hatırlı yahut usta esnafın yazılmayıp fakir, güçsüz kimselerin kaydedildiği ve bunların şikayet konusu olduğu göze çarpmaktadır (Türkiye Diyanet Vakfı, 2007: 372). Halep tüccarlarıyla ilgili bir belge buna örnek teşkil edebilir. Beylerbeyi, kadı ve defterdara gönderilen hükümde Halep tüccarının arzuhal ile başvurduğu, kethüdalarının fakirleri orducu çıkararak zenginleri sefere göndermediğini bildirdikleri belirtilerek durumun incelenmesi ve orduculuğa nöbetleşe çıkarılarak fakirlere zulmedilmemesi buyurulmaktadır (BOA, DVN. MHM., 48/541.). Yine Bursa esnafıyla ilgili bir belgede de bazarbaşı olan Mehmed'in fazla orducu parası toplayarak bunları

zimetine geçirdiği iddiaları üzerine kadıya teftiş edilerek doğruysa gereğinin yapılması emredilmiştir (BOA, DVN. MHM., 39/216.). Görüleceği üzere bu tip iddialar merkezi idare tarafından son derece ciddiye alınmış ve gereğinin yapılması için harekete geçilmiştir.

Devletin orducu talepleriyle kendisini askeri sistemin içinde bulan ve seferlere katılan loncalar için bu hizmeti yerine getirmenin en önemli koşulu güçlü bir sermayeydi. Çünkü sefere katılan ustanın hammadde ihtiyacını karşılamak için loncadan destek alması şarttı. Bazen ustalar orducu hizmetini karşılayacak kadar zengin olmadıklarını belirterek görevden aflarını istemişlerdir. Loncalardan bu tür şikayetleri alan devlet de sorunu yamaklık uygulamasıyla çözmeye çalışmıştır (Çelik, 2002: 80).

III. Ahmed'in tahttan indirilmesiyle sonuçlanan Patrona Halil İsyanı'nda orducu esnafının da rolü olmuş ve bu durum onlara karşı bakışta değişikliklere yol açmıştır. Özellikle İran seferi için toplanan milyonlarca akçenin yerinde sarf olunmaması esnafı huzursuz etmeye başlamış, bir süre sonra bazı gruplar ödedikleri miktarları geri istemeye başlamışlardır. Esnafın kendi arasında da sıkıntılar baş göstermiş ve İstanbul'da büyük bir hoşnutsuzluk dalgası oluşmuştur. Neticede esnafın da isyana bir şekilde katıldığı görülmüştür (Aktepe, 1954: 19). 1826'da yeniçeri teşkilâtının ortadan kaldırılmasından sonra ise yeni askerî yapılanma süreci içerisinde sanayi alayları teşkil edilerek orducu teşkilâtı lağvedilmiştir (Türkiye Diyanet Vakfı, 2007: 372).

Osmanlı seferlerine esnafın katkı yapma yollarından biri de imdad-ı seferiyye'dir. Bu kavram, muharebe masraflarına karşılık olarak halktan alınan örfi vergiye karşılık gelir. Osmanlı Devleti'nde tekalif-i örfiyyenin ilki bu vergidir (Pakalın, 2004: 63). XVII. Yüzyıl sonlarından itibaren görülmüş ve Tanzimat dönemine kadar devam etmiş olan mali bir yükümlülüğü ifade eder (Türkiye Diyanet Vakfı, 2000: 221). Savaş giderlerine harcanmak üzere toplanan bu paraların, giderlerin normal devlet gelirleriyle karşılanmasının mümkün olmadığı zamanlarda başvurulan olağanüstü bir finansman yolu olduğu açıktır (Cezar, 1984: 83). 1699'dan sonra bir süre toplanmayan imdâd-ı seferiyye, 1711 Prut seferi dolayısıyla yeniden toplanmış ve 1718 yılında da yeni bir düzenlemeye gidilmiştir. Buna göre, önceki yıllarda toplanan miktarların ortalaması esas alınarak merkezden eyalet başına belli bir meblağ belirlenerek sancaklara dağıtılmış, sancaklardan da imkânları ölçüsünde kazalara tevzi edilmiştir (Türkiye Diyanet Vakfı, 2000: 221). Bu verginin toplanmasında diğer unsurlarla birlikte esnaf kesiminin de sorumluluk aldığı ve bunu yerine getirmek için gayret gösterildiği anlaşılmaktadır.

Görüleceği üzere esnaf gruplarının seferlere katılması ya da nakdi yollarla orduya destek vermesi önemli bir organizasyonun parçalarıydı. Osmanlı şehirlerinin bir çoğunda uygulamalarıyla karşılaşılan bu durum, XVIII. yüzyılda önemli şehirlerden biri olan Konya'da da karşımıza çıkmaktadır. Tipik bir Osmanlı şehri olan Konya, orducu esnafı ve imdad-ı seferiyye uygulamaları için önemli örnekleri barındırmaktadır.

2. XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Konya Esnafından Örnekler

Konya esnafı ordu için çıkarılan sefer emirlerinde belli oranlarda yer alıyor ve bu emirlere uymakla yükümlü tutuluyordu. Bunlar, XVIII. yüzyılın ilk yarısında orduculuk görevini aynı değil nakdi olarak yerine getiriyordu. Bu sistem düzenli bir şekilde uygulanırken zaman zaman da anlaşmazlıklarla karşılaşılıyordu. Şer'iyye sicillerinde gerek mahkemeye yansıyan olaylar arasında gerekse de imdad-ı seferiyye kayıtları arasında esnafın seferlere katkısıyla alakalı örnekler mevcuttur.

İncelenen dönemden yaklaşık yüz yıl kadar önce, Konya esnafı arasında ordubazar konusunda anlaşmazlıklar yaşandığı tespit edilmiştir. Merkeze kadar yansıyan bu durum için, Konya Kadısı'na bir hüküm gönderilmiş, durumun çözülmesi emredilmiştir. Kuyumcu, kılıççı ve kasaplar arasında yaşanan bu olay sistemin Konya'da uzun süredir uygulandığını göstermesi bakımından önemlidir. Sistemin en tepesinde yerel anlamda, kadıların yer aldığını da belgeden anlayabilmekteyiz (BOA, DVN. MHM., 80/835.).

Konuyla alakalı, incelenen dönem hakkında ise 1715 yılında postalcı esnafıyla eskici esnafı arasındaki anlaşmazlıkla ilgili bir belge fikir vermektedir. Bu belgede, ordubazar akçasının

ödenmesiyle ilgili yamaklık sorunu olduğu anlaşılmaktadır. 1715 tarihli belgede eskicilerin postalcılardan şikayetçi oldukları, pabuç ve çizme tamiri işini kendilerinin yaptığını ve diğerlerinin de bu sanatı icra ettiğini, kendilerinin ordubazarına onların da katılması gerektiğini belirtmişlerdir. Postalcılar ise kendilerinin her türlü çizme, pabuç ve postal diktiklerini aynı zamanda da tamir ettiklerini söyleyerek eskicilerin başka esnaf grubu olduğunu ve kendilerinin areste esnafına yamak olduğunu ifade etmişlerdir. Neticede bazarbaşı ve diğer bazı esnafın görüşleri alınmış, eskiciler haksız bulunmuştur (Konya Şer'iyye Sicilleri 45, 218-2). Belgeden anlaşılacağı üzere esnaf orduculuk hizmetini ordubazar akçası adı altında vergi şeklinde ödemekteydi. Esnaf grupları kendilerine ayrılan miktarı ödemekte zorlandıklarından başka esnaf gruplarını yamak olarak yanlarına almak istiyorlardı. Böylece ödeme zorluğunu azaltmaya çalışıyorlardı. Görüldüğü üzere postalcılar areste esnafına yamak durumundaydılar ve ordubazarı birlikte karşıyorlardı.

Bir başka örnekte, dülgerler esnafından bazıları çölmekçiler esnafı hakkında şikayetçi olarak, onların kendilerinin uğraşlarıyla ilgili malları alıp sattıklarını ve bu yüzden ordubazarda kendilerine yardımcı olmaları gerektiğini bildirmişlerdir. Çölmekçiler ise kendilerinin bezirciler ile yamak olduklarını, sadece mal alıp sattıklarını ve ehl-i sanayiden olmadıklarını beyan etmişlerdir. Dülgerlerin talebi mahkemede reddedilmiştir (Konya Şer'iyye Sicilleri 45, 151-3). Yine ödeme güçlüğü nedeniyle yamak arayışları içinde olan bir esnaf grubuyla karşı karşıya kalmıştır.

Yamaklık konusunda sıklıkla anlaşmazlıklar çıktığı ve sorunun mahkemeye intikal ettiği görülmektedir. Yine bir sicil kaydında rastlandığı üzere, çilingir esnafından aralarında zımmilerin de bulunduğu bir grup, kılıççılar esnafından bazıları hakkında şikayetçi olmuşlardır. Çilingirler iki kılıççıdan bahsederek bunların eskiden beri kendileriyle birlikte ordubazara katıldıklarını, ancak kılıççıların bu kişilere müdahale ederek kendilerinin yamakları olduklarını iddia ettiklerini belirtmişlerdir. Kılıççılar bu durumu inkar edince şahitlerin görüşüne başvurulmuş, çilingirler haklı bulunmuştur (Konya Şer'iyye Sicilleri 45, 167-4). Görüleceği üzere bazı durumlarda güvenilir şahitlere sorularak hareket edilmektedir.

Aynı grup içinde ödeme yapan esnaf, ödemenin şekli hususunda da anlaşmazlık yaşayabiliyordu. Böyle bir durum çölmekçilerle bezirciler arasında yaşanmıştır. Çölmekçiler esnafından bazıları, ordubazar konusunda bezirci esnafından şikayetçi olarak üçte bir kendilerinin üçte iki ise bezircilerin ödediği ordubazar payında kendilerine dükkanlarında çanak, çölmek, desti, küp yapanların yamak olduklarını ancak bunlardan bezircilerin de talepte bulduklarını belirtmişlerdir. Bezirciler ise önceden az olan çölmekçi karhanelerinin sonradan sayısının arttığını ve bu orana razı olmadıklarını söyleseler de düzenin kadimden olageldiği üzere devam etmesine ve bezircilerin tutumlarından men edilmesine karar verilmiştir (Konya Şer'iyye Sicilleri 45, 219-2). Bu örnekte görüleceği üzere çölmekçilerle bezirciler ordubazarda ortak ödeme yapıyorlardı. Bu ortaklık sülüs ve sülüs şeklinde yani üçte bir ve üçte iki şeklinde paylaştırılmıştır. Ödeme zorluğu esnafı çeşitli arayışlara itmekte, bu örnekte olduğu gibi çoğu zaman bu arayışlar sonuçsuz kalmaktaydı. Düzenin kadimden olageldiği sürece devam etmesine karar verilmesi sistemin eskilere dayanan bir düzen içinde yürütülmeye çalışıldığını göstermektedir.

Bazen aynı işle uğraşan ancak ürettiği mallar az da olsa farklılık gösteren esnaf da ordubazar konusunda sorun yaşayabiliyordu. Buna örnek olarak verebileceğimiz bir kayıta kürkçü esnafı ve Türkmen kürkü denilen bir çeşidi diken esnaf arasındaki ilişki söz konusu edilmiştir. Türkmen kürkü diken esnaf, koyun derisinden üretim yaptıklarını, sermayelerinin küçük ve kendilerinin fakir olduklarını beyan etmişlerdir. Diğer kürk diken esnafa ordubazar akçası olarak on guruş verip, bundan sonraki ordubazarlarda da aynı miktarı vermeye razı olduklarını, diğerlerinin de bunu kabul ettiklerini belirtmişlerdir. Böylece bu anlaşma kayıt altına alınmıştır (Konya Şer'iyye Sicilleri 45, 150-2). Burada görüleceği üzere esnafın kendi arasında anlaşmasına müsaade edilmiştir. Devlet ordu akçesinin nasıl ödendiğine değil ödenmesine önem vermiştir.

Benzer bir örnekte, hurda mih düzen esnaf, büyük demirci esnafı hakkında şikayette bulunarak, sıkıntılarını “bugüne kadar ordubazarda biz yamak olarak üçte bir, büyük demirciler üçte iki verirlerken, şimdi eşit ödeyin diyerek bizi rencide etmektedirler” şeklinde ifade etmişlerdir. Neticede demirciler eski düzenin devamına razı olmuşlardır (Konya Şer’iyye Sicilleri 47, 220-1). Burada da sülüs ve sülüsân şeklinde bir paylaşım söz konusudur. Demircilerin eşit ödeme talebi yine ordubazarı karşılımda yaşanan sıkıntılarla ilgili olmalıdır.

Yine kürkçü esnafıyla ilgili bir örnekte, kürkçü esnafının bazı kişilerden şikayetçi olarak, bunların tilki, sansar ve kedi derilerini toplayarak kendi mesleklerine karıştırdıklarını beyan etmişlerdir. Ordubazar zamanı gelince bunlardan talepte bulduklarında ilgili kişilerin ödemekten imtina ettiklerini belirtmişlerdir. Yapılan soruşturmada bu kişiler, kendilerinin mesleğinin kazazlık olduğunu ve ordubazarı onlarla ödediklerini ifade edince kürkçülerin talebi reddedilmiş, ilgili kişiler de bundan sonra kürk işiyle uğraşmamayı taahhüt etmişlerdir (Konya Şer’iyye Sicilleri 45, 222-2). Görüleceği üzere esnaf kendi arasında bir otokontrol sistemi oluşturmuş ve birbirini sürekli gözlemlemiştir. Kimse başka bir meslek grubunun işine karıştırılmamakta, eğer karışırsa da hemen o meslekle ilgili taleplere muhatap olmaktadır.

Bu durumun bir benzeri kahve tüccarlarıyla attarlar arasında yaşanmıştır. Kahve ve pirinç tüccarlarından Bir kısmı, attar esnafından bazıları hakkında dava açarak, bunların kahve alıp sattıklarını, bu nedenle ordubazar konusunda attarlardan talepte bulduklarını ancak onların edaya yanaşmadıklarını belirtmişlerdir. Attarlar ise kendilerinin asıl sanatının attarlık olduğunu, sadece bazı yerlerde az miktarda kahve sattıklarını ifade etmişlerdir. Ordubazarı da o anda mecliste hazır bulunan attarlar hırifesine ödediklerini beyan etmişlerdir. Sonuçta kahvecilerin talepleri uygun görülmemiştir (Konya Şer’iyye Sicilleri 47, 220-2). Anlaşılacağı üzere mahkeme görülürken ilgili meslek dallarının ileri gelenleri de orada hazır bulunuyordu.

İmdâd-ı seferiyye konusunda da Konya esnafı önemli rol oynamaktaydı. Bu durumu açıklayan belgeler sicillerde mevcuttur. 1724 yılında çıkarılan imdâd-ı seferiyye kayıtlarına bakıldığında Konya şehrine 1775 guruş isabet ettiği görülmektedir. Anlaşılacağı üzere öncelikle Karaman valilerine gönderilen emirler burada eyalet içerisinde tevzi edilerek kazaların ödeyeceği miktar belirleniyordu. Bu miktar daha sonra Konya şehri esnafına paylaştırılarak toplanması sağlanıyordu. Burada esnaftan erbâb-ı hıref olarak bahsedilmekte, eskiden verilen nizamdan söz edilmekte ve işlemlerin tevzi ve taksim defterlerinde kayıtlı olduğu belirtilmektedir. Bu kayıttaki esnaf gruplarının ödeyeceği miktarlar şöyle sıralanmıştır:

Cemaat-ı bezzazistan ma’a bezzazan	: 202 guruş
Cemaat-i haffafan	: 205 guruş
Cemaat-i debbağan	: 198 guruş
Cemaat-i bakkalan	: 192 guruş
Cemaat-i kuyumcuyan	: 63 guruş
Cemaat-i bazar ma’a dellalan	: 52 guruş
Cemaat-i keçeciyan	: 46 guruş
Cemaat-i berberan ma’a hamamcıyan	: 50 guruş
Cemaat-i cüllahan	: 25 guruş
Cemaat-i yapıcılar ma’a kerpiççiler	: 28 guruş
Cemaat-i serracan	: 25 guruş
Cemaat-i mutafan ma’a eğiriciler	: 35 guruş
Cemaat-i eskiciyan	: 25 guruş
Cemaat-i nalbandan	: 26 guruş
Cemaat-i semerciyan	: 30 guruş
Cemaat-i kutucuyan ma’a çıkırıkçıyan	: 13 guruş
Cemaat-i duhancıyan	: 29 guruş
Cemaat-i kılıççıyan ma’a bıçakçıyan	: 10 guruş

Cemaat-i arpacıyan	: 10 guruş
Cemaat-i ekmekciyan	: 22 guruş
Cemaat-i kassaban ma'a tüccaran ma'a kirişçiyan	: 53 guruş
Cemaat-i çilingiran	: 35 guruş
Cemaat-i firinciyan	: 60 guruş
Cemaat-i demürçiyan	: 45 guruş
Cemaat-i iplikciyan	: 53 guruş
Cemaat-i hallacan	: 26 guruş
Cemaat-i neccaran	: 26 guruş
Cemaat-i attaran	: 60 guruş
Cemaat-i külahcıyan	: 17 guruş

Bunların yanısıra listenin sonunda kethüdaya 6 guruş, bazarbaşına ise 10 guruş ücret ödendiği belirtilmiştir. Bu ücretlerin dağıtım ve toplama işi nedeniyle ödendiği anlaşılmaktadır (Konya Şer'iyye Sicilleri 49, 9-1).

1743 yılındaki uygulamada da benzer durumlarla karşılaşmıştır. Çıkarılan ferman doğrultusunda tanzim edilen imdad-ı seferiyye miktarları tevzi defterine kaydedilmiştir. Konya şehrine yine 1775 guruş isabet etmiş olup burada belirlenen miktarlar ise şöyle sıralanmıştır:

Cemaat-ı bezzazistan ma'a bezzazan	: 208 guruş
Cemaat-i haffafan	: 209 guruş
Cemaat-i debbağan	: 203 guruş
Cemaat-i bakkalan	: 202 guruş
Cemaat-i cüllahan	: 12 guruş
Cemaat-i kuyumcuyan	: 63 guruş
Cemaat-i duhancıyan ma'a tahmis-i kahve	: 32 guruş
Cemaat-i keçeciyan	: 46 guruş
Cemaat-i berberan ma'a hamamcıyan	: 52 guruş
Cemaat-i dökümcü ma'a hanekci	: 63 guruş
Cemaat-i yapıcılar ma'a kerpiççiler	: 28 guruş
Cemaat-i serracan	: 25 guruş
Cemaat-i nalbandan	: 26 guruş
Cemaat-i arpacıyan	: 10 guruş
Cemaat-i mutafan ma'a eğiriciler	: 35 guruş
Cemaat-i eskiciyan	: 22 guruş
Cemaat-i semerciyan	: 31 guruş
Cemaat-i kutucuyan ma'a çıkırıkçıyan	: 13 guruş
Cemaat-i kılıççıyan ma'a bıçakçıyan	: 10 guruş
Cemaat-i habbazan	: 22 guruş
Cemaat-i çömlekçiyan ma'a furuncu ma'a bezirciyan	: 60 guruş
Cemaat-i kassaban ma'a tüccaran ma'a kirişçiyan	: 53 guruş
Cemaat-i demürçiyan	: 45 guruş
Cemaat-i hallacan	: 36 guruş
Cemaat-i çilingiran ma'a nalçacıyan	: 30 guruş
Cemaat-i kürkçüyan	: 63 guruş
Cemaat-i neccaran	: 26 guruş
Cemaat-i kazzazan ma'a kavukcuyan ma'a iplikciyan ma'a kalaycıyan	: 25 guruş

Görüleceği üzere iki dönem arasında esnafın durumu benzerlik göstermektedir. Bezzazlar, haffaflar, debbağlar ve bakkallar en büyük esnaf grupları olarak göze çarpmaktadır. Bazı farklı esnaf gruplarının listeye girdiği dikkati çekerken, bazılarının da diğer gruplara yamak olduğu

anlaşılmaktadır. Bu arada kethüda ücreti olarak altı guruş, bazarbaşı ücreti olarak ise on guruş alınmaya devam edilmektedir (Konya Şer'iyye Sicilleri 56, 5-1).

Bu uygulamayla ilgili bir durum da dışardan gelip, kiracı olarak esnaflık yapanlarla ilgilidir. 1724 yılında bazı esnaf grupları bununla ilgili bir şikayette bulunarak, her sene ikişer taksit halinde imdad-ı seferiyyeleri ödediklerini belirtmişler, bazı yabancıların yaklaşık otuz kırk seneden beri şehirde bulunarak esnaflık yaptıklarını, ancak imdad-ı seferiyye ödemekten imtina ettiklerini ifade etmişlerdir. Bununla ilgili alınan görüşe ve fetvaya göre ilgili esnafın ödemeye iştirak etmeleri gerektiği anlaşılmış ve belirlenen miktarda ödeme yapmaları tenbih edilmiştir (Konya Şer'iyye Sicilleri 49, 2-3).

Örneklerden de anlaşılacağı gibi, Konya esnafının XVIII. yüzyılın ilk yarısında konumuzla ilgili olarak oldukça hareketli olduğu görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin sıkıntılı döneminde Konya şehrinin de bu durumun izlerini taşıdığı anlaşılmaktadır.

Sonuç

Osmanlı Devleti büyük bir düzen içinde varlığını sürdüren bir devletti. Bir çok konuda olduğu gibi seferlerde askerin günlük hayatını normal bir şekilde devam ettirebilmesi için de düzenli bir sistem kurulmuştu. Bununla birlikte diğer sosyal kesimler gibi esnafın da sefer giderlerine katkı sağlaması beklenmiş ve bu katkının düzenli ve sistemli bir şekilde yerine getirilmesi için gayret sarfedilmiştir. Ancak doğal olarak bazı sorunlarla da karşılaşıldığı görülmektedir. Özellikle darlık ve kıtlık zamanlarında her kesim gibi esnaf da zor durumlara düşmüş ve istenen katkıyı sağlamakta yetersiz kalmıştır. Ayrıca meydana gelen suistimaller de orducu sisteminin işleyişinde rahatsızlıklara yol açmıştır. Bunlara rağmen, özellikle devletin ihtişamlı dönemlerinde İstanbul, Edirne ve Bursa gibi büyük şehirlerden toplanarak sefere fiilen katılan esnaf gruplarının, seferin önemli bir aktörü olduğu rahatlıkla söylenebilir. Belli zaman dilimlerinde aynı, diğer zamanlarda ise nakdi olarak sorumluluklarını yerine getiren diğer Osmanlı şehirlerinin de payı unutulmamalıdır.

Konya şehri de XVIII. yüzyılın getirdiği sosyal ve ekonomik durumdan etkilenmiştir. Mahkemeye yansıyan olaylara rağmen, esnafın hem normal hayatını hem de seferlere verdiği katkıyı belli bir düzen içerisinde devam ettirdiği görülmektedir. Hala iyi bir şekilde korunan esnaf teşkilatının izlerini de bu olaylarda görmek mümkündür. XVIII. yüzyılın ilk yarısında Konya şehrinin seferlere ekonomik olarak katkı verdiği ve üzerine düşeni yerine getirdiği ifade edilebilir. Yaşanan sorunları ise hayatın normal akışı içerisinde değerlendirmek gerekir.

KAYNAKÇA

A. Arşiv Belgeleri

BOA, A.E. SMST. II, 70/7506.

BOA, C.AS., 494/20648.

BOA, C.AS., 1121/49711.

BOA, DVN. MHM., 7/2252.

BOA, DVN. MHM., 12/1116., 63/5.

BOA, DVN. MHM., 32/93.

BOA, DVN. MHM., 34/143.

BOA, DVN. MHM., 35/590.

BOA, DVN. MHM., 38/144.

BOA, DVN. MHM., 39/216.

BOA, DVN. MHM., 44/453.

BOA, DVN. MHM., 48/541.

BOA, DVN. MHM., 58/72.

BOA, DVN. MHM., 58/161.

BOA, DVN. MHM., 80/835.

Konya Şer'iyye Sicilleri 45-47-49-56

B. Diğer Kaynaklar

Aktepe, M. Münir, "Ahmed III. Devrinde Şark Seferine İştirâk Edecek Ordu Esnafı Hakkında Vesikalar", Tarih Dergisi, C.7,Sayı:10, 1954.

Cezar, Yavuz, "Osmanlı Maliyesinde XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısındaki İmdâdiyye Uygulamaları", İÜ Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi, II/2, İstanbul 1984, s.83.

Çelik, Bülent, Osmanlı Seferlerinin Lojistik Sorunlarına Kentli Esnafın Getirdiği Çözümler; Orducu Esnafı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2002.

Çelik, Bülent, "Osmanlı Lonca Sistemi İçinde Yamaklık Olgusu", Tarih Araştırmaları Dergisi, XXIII/36, Ankara 2004.

Ergin, Osman Nuri, Mecelle-i Umur-ı Belediye, İBB Kültür İşl. Yay.,C.2, İstanbul 1995.

Faroqhi, Suraiya, Osmanlı Zanaatkarları, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011.

(Haz.) Kahraman, S.A. - Dağlı, Y., Evliya Çelebi Seyahatnamesi, I. Cilt II. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.

Kılıç, Orhan, "1585 Yılında Tebriz Seferine Çıkan Osmanlı Ordusunun İkmal ve İaşesi", Askeri Tarih Bülteni, Sayı: 46, Ankara 1999.

Koçu, Reşad Ekrem, Tarihte İstanbul Esnafı, Doğan Kitap, İstanbul 2002.

Kurtaran, Uğur, "Osmanlı seferlerinde Organizasyon ve Lojistik", Turkish Studies- International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/4, Ankara 2012.

Mantran, Robert, 17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul, C.1, Çev. Kılıçbay, Özcan, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1990.

Pakalın, Mehmet Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.2, MEB Yay., İstanbul 2004.

Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi, C.22, İstanbul 2000.

Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi, C.33, İstanbul 2007.

Türkmen, Mustafa Nuri, "XVII. Yüzyıl Sefer Menzillerinin Ekonomik Yönü ve Esnafın Katkısı", Tarih Araştırmaları Dergisi, Sayı:34, Ankara 2003